

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Загурський О.Б.

РІВНІСТЬ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

УДК

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Одним з головних завдань сучасної кримінальної процесуальної політики є утвердження демократичних засад на законодавчому і правозастосовчому рівнях її реалізації, забезпечення і захист прав та свобод людини і громадянина відповідно до конституційної засади рівності всіх перед законом і судом

Тим не менше, після вступу в дію нового КПК України з 20 листопада 2012 р., наукові дослідження правової природи засади рівності учасників кримінального провадження перед законом і судом практично відсутні, що впливає на ефективність реалізації кримінальної процесуальної політики в сфері засад кримінального провадження. У зв'язку з цим, виникає потреба наукового переосмислення правової природи засади рівності учасників кримінального провадження перед законом і судом з точки зору кримінальної процесуальної політики, а також вироблення практичних пропозиції щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичною основою дослідження засади рівності перед законом і судом стали праці вітчизняних вчених: Ю.П.Аленіна, С.Г.Волкотруб, І. Ю.Гловацького, Ю. М. Грошевого, Ю. О. Гурджі, В. П. Коржа, В.В.Короля, Р.О. Куйбіди, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, М. М. Михеєнка, В. В. Молдована, В. Т. Нора, В. О. Попелюшка, П. І. Репешка, М.І.Сірого, В. П. Шибіко та ін.

Належної уваги заслуговує внесок радянських і російських вчених: Г. М. Агеєєвої, Ю. М. Белозерова, В. П. Бож'єва, С.В.Бородіна, К. Ф. Гуценка, Т. М. Добровольську, В. І. Зажицького, О.С.Коблікова, О. М. Ларіна, П.А. Лупінську, В. М. Савицького, М. С. Строговича, І. В. Тирічева та ін.

Метою даної статті є з'ясування особливостей реалізації засади рівності перед законом і судом в кримінальному провадженні, а також формулювання авторських підходів щодо розуміння правової природи рівності перед законом і судом в контексті сучасної кримінальної процесуальної політики України.

Виклад основного матеріалу. Соціальна обумовленість кримінальної процесуальної політики в сфері засад кримінального провадження впливає на реальну забезпеченість прав та свобод громадян, що, в свою чергу, передбачає: а) наявність системи чітко сформульованих і взаємопов'язаних юридичних, політичних, соціально-економічних гарантій відповідних прав і свобод, відсутність яких унеможливує їх ефективну реалізацію; б) розвиток і конкретизацію основних положень Конституції України в галузевому законодавстві.

Конституція України як найголовніше джерело кримінальної процесуальної політики України визначає: "громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом"; "не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками" (ст. 24); "іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України" (ст. 26). "Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом" є однією з основних засад судочинства [1].

Засада рівності учасників судового процесу є структурним елементом системи принципів кримінального судочинства, яка не є сукупністю випадкових положень, а лише таких, які мають

спільність завдань та мети, мають самостійний зміст. Принцип рівності учасників судового процесу тісно співвідноситься з засадами законності, змагальності та диспозитивності. Їх взаємозв'язок можна відобразити як змагальність процесу на основі надання учасникам судового розгляду рівних диспозитивних прав відповідно до закону [2, с. 8].

Засада рівності учасників кримінального провадження перед законом і судом є фундаментальною і відображається в міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, до яких відноситься:

- Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. ("всі люди є рівними перед законом і мають право, без будь-яких відмінностей, на рівний захист");

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. ("всі особи є рівними перед судами і трибуналами"; "всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону");

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., протокол № 12 до Конвенції від 4 листопада 2000 р. ("користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою").

Закон України про кримінальну відповідальність та кримінальне процесуальне законодавство України, на основі якого здійснюється відкриття кримінального провадження, досудове розслідування та судове провадження, а також законодавство про судоустрій і статус суддів, не складають виключення з цього правила. Саме тому засада рівності перед законом і судом є надбанням як кримінальної процесуальної політики, так і судової політики України і носить міжгалузевий, міждисциплінарний характер.

Згідно ст. 9 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 7 липня 2010 р., "правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак" [3].

Відповідно до ст. 16 КПК України 1960 р., "правосуддя в кримінальних справах здійснюється на засадах рівності громадян перед законом і судом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин" [4].

Доктрина кримінальної процесуальної політики України періоду 2001-2012 рр. своєрідно підходила до розуміння змісту рівності прав сторін в судовому розгляді: "сторона обвинувачення (прокурор, а також потерпілий, цивільний позивач та їх представники) і сторона захисту (підсудний, захисник і законний представник, цивільний відповідач і його представник) користуються рівними правами на заявлення відводів і клопотань, подання доказів, участь в їх дослідженні та доведенні їх переконливості, виступ в судових дебатах, оскарження процесуальних рішень суду" [4].

В ст. 10 КПК України зазначається, що "не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками" [5].

Доктрина цивільної процесуальної політики України комплексно підходить до розуміння засади рівності перед законом і судом, поєднуючи в своєму змісті засаду поваги до честі і гідності: "суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників цивільного процесу і здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та

соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак” [6]. Аналогічні положення містяться в ст. 10 Кодексу адміністративного судочинства України [7].

В рішення Європейського суду з прав людини у справі ”Федорченко та Лозенко проти України” від 20 вересня 2012 р. зазначено, що ”у цій справі Суд уже констатував порушення державними органами України статті 2 Конвенції у зв’язку з неефективністю розслідування події. Суд вважає, що він має окремо за статтею 14 Конвенції у поєднанні з процесуальним аспектом статті 2 Конвенції розглянути скаргу на те, що не було здійснено розслідування можливого причинно-наслідкового зв’язку між стверджуваним расистським ставленням і нападом на родичів заявників” [8].

Рівність прав учасників кримінального провадження означає рівне право на звернення до суду з метою судового захисту. Рішенням Конституційного Суду України № 9-зп від 25 грудня 1997 р. (у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненням жителів міста Жовті Води)) визначено, що ”частина перша статті 55 Конституції України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав і свобод. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв чи скарг, які відповідають встановленим вимогам, є порушенням права на судовий захист, яке відповідно до статті 64 Конституції України не може бути обмежене” [9].

Рішенням Конституційного Суду України № 9-рп/2012 від 12 квітня 2012 р. (у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України – справа про рівність сторін судового процесу) встановлено, що ”ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та брати безпосередню участь

у судовому процесі, або позбавлений такого права. Громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді свої справи у визначеному процесуальним законом порядку у судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій, у тому числі й особа, яка засуджена і відбуває кримінальне покарання в установах виконання покарання” [10].

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України ”Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя” від 1 листопада 1996 р., ”конституційні положення про законність судочинства та рівність усіх учасників процесу перед законом і судом (ст. 129 Конституції) зобов’язують суд забезпечити всім їм рівні можливості щодо надання та дослідження доказів, заявлення клопотань та здійснення процесуальних прав” [11].

Необхідно розмежовувати рівність перед законом і рівність перед судом – дані положення органічно пов’язані між собою, проте це не позбавляє кожного з них самостійного, змістового наповнення. Рівність перед законом означає, що існує єдиний закон України про кримінальну відповідальність і кримінальний процесуальний закон, які не створюють яких-небудь перешкод або, навпаки, обмежень в залежності від політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану і т.п.

Рівність перед судом означає, що судовий розгляд здійснюється всіма судами і по відношенню до всіх громадян в одному і тому самому кримінальному процесуальному порядку, незалежно від раси, політичних, релігійних чи інших переконань, етнічного чи соціального походження обвинуваченого і потерпілого. Крім того, рівність перед судом означає те, що не існує кланових, станових чи виключних судів, на діяльність яких впливали б вищезазначені ознаки.

Законом України ”Про правовий режим надзвичайного стану” від 16 березня 2000 р. та Законом України ”Про правовий режим воєнного стану” від 6 квітня 2000 р. регламентовано особливості здійснення правосуддя в умовах надзвичайного та воєнного

станів: “у період надзвичайного стану не можуть бути відповідно припинені чи обмежені повноваження судів, органів прокуратури України органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування”; “правосуддя на території, де введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється” [12;13].

Рівність перед законом полягає в тому, що стосовно кожної особи йому належить мати однакову силу впливу. Перед законом всі повинні бути рівні, права всіх мають бути однаково захищеними. Іншими словами, закон не повинен зважати на існуючі індивідуальні відмінності між людьми (за винятком допустимих відступів–відповідальності неповнолітніх, вагітних жінок тощо). Із цього виходить і Конституція України, яка проголошує, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками (ч.2 ст.24). В Україні перед законом рівні не лише громадяни, а й іноземці та особи без громадянства.

І. Н. Полховська вважає, що “рівність перед законом полягає в тому, що стосовно кожної особи йому належить мати однакову силу впливу. Перед законом всі повинні бути рівні, права всіх мають бути однаково захищеними. Іншими словами, закон не повинен зважати на існуючі індивідуальні відмінності між людьми (за винятком допустимих відступів –відповідальності неповнолітніх, вагітних жінок тощо). Рівність перед судом означає, що особи можуть звертатися до суду для захисту своїх прав і свобод. При цьому суд, будучи однаковим для всіх, має керуватися тільки законом. Сутність принципу рівності особи перед судом полягає в безперешкодному доступі осіб до правосуддя незалежно від будь-яких непередбачених законом обставин [14, с. 11].

На думку В. О. Задорожної, “зміст принципу рівності всіх перед законом і судом включає в себе етичний, соціально-пра-

вовий та техніко-юридичний зміст. При цьому етичний елемент визначає зміст інших. Соціально-правовий є основним і підлягає закріпленню в кримінально-процесуальному законодавстві. Техніко-юридичний є допоміжним і служить для оформлення інших елементів” [15, с. 138].

Не суперечать засаді рівності перед законом і судом, особливі порядки провадження, які передбачені Розділом VI (Глави 35-41) КПК України. Наприклад, кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб, кримінальне провадження щодо неповнолітніх, а також кримінальне провадження яке містить відомості, що становлять державну таємницю не створюють окремим категоріям осіб, неповнолітнім чи інституту державної таємниці будь-які привілеї, які б дозволяли порушити кримінальний процесуальний закон. Такі порядки представляють собою необхідні гарантії здійснення відповідно окремими особами своїх повноважень, попередження негативного впливу на неповнолітніх, не розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Не є порушенням засади рівності перед законом і судом процесуальний момент надання обвинуваченому захисника. Допуск захисника (з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітня (неповнолітні), з моменту встановлення вад (німі, глухі, сліпі), з моменту встановлення факту неволодіння особою мовою, якою ведеться кримінальне провадження) передбачений для того, щоб не дискримінувати ці категорії громадян в порівнянні з особами, які здатні самостійно і повною мірою реалізувати свої процесуальні права.

Правила, які визначають мову, якою здійснюється кримінальне провадження тако не повинні дискримінувати одного з учасників кримінального провадження в залежності від його національного походження. Відповідно до ч. 3 ст. 29 КПК України, ”слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якої вони володіють,

користуючись у разі необхідності послугами перекладача” [4-КПК].

Положення, які стосуються можливості використання державної та іншої мови в кримінальному провадженні Європейської хартією регіональним мов або мов меншин, а також містяться в Законі України “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” від 15 травня 2003 р., “в кримінальному судочинстві передбачити, щоб клопотання і докази, у письмовій чи усній формі, не розглядалися як неприйнятні виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини; і/або не заперечувати дійсність для сторін процесу юридичних документів, складених в межах країни, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини [16; 17].

Висновки. Таким чином в результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки і пропозиції:

1. Рівність перед законом є більш ширшим поняттям, ніж рівність перед судом, оскільки перша характеризується правовим становищем громадян у всіх сферах суспільного життя, а друга має відношення виключно до сфери здійснення правосуддя.

2. Рівність учасників кримінального провадження перед судом визначає їх рівність перед законом, оскільки суд зобов’язаний зобов’язаний діяти на основі законодавства, яке не створює будь-яких переваг чи обмежень в залежності від раси, політичних, релігійних чи інших переконань, етнічного чи соціального походження. Без рівності перед законом не може бути рівності перед судом.

3. Ч. 1 ст. 10 КПК України викласти в такій редакції: “Підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений, виправданий, захисник, потерпілий, прокурор, а також цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники у судовому розгляді мають рівні права щодо подання доказів, участі в їх дослідженні, заявленні клопотань та відстоювання інших процесуальних інтересів”. Відповідно ч. 1 ст. 10 КПК України вважати ч. 2 ст. 10 КПК України.

4. Ст. 10 КПК України доповнити ч. 4, виклавши її в такій редакції: "Особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу".

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрану.
2. Мединська, Л. В. Забезпечення рівності учасників судового процесу у кримінальних справах [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність" / Леся Володимирівна Мединська. – Одеса, 2011. – 19 с.
3. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс]: закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>. – Назва з екрану.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>. – Назва з екрану.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>. – Назва з екрану.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. – Назва з екрану.
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>. – Назва з екрану.
8. Справа "Федорченко та Лозенко проти України" (Заява № 387/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 20 вересня 2012 р. (остаточне 20/12/12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_933. – Назва з екрану.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей, 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненням жителів міста Жовті Води) від 25 груд. 1997 р. № 9-зп [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=8822>. – Назва з екрану.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіцій-

- ного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа рівність сторін судового процесу) від 12 квіт. 2012 р. № 9-рп/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/docscatalog/list?currDir=174313>. – Назва з екрану.
11. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 лист. 1996 р. № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>. – Назва з екрану.
 12. Про правовий режим надзвичайного стану [Електронний ресурс] : закон України від 16 бер. 2000 р. № 1550-III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>. – Назва з екрану.
 13. Про правовий режим воєнного стану [Електронний ресурс] : закон України від 6 квіт. 2000 р. № 1647-III. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>. – Назва з екрану.
 14. Полховська, І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 "Конституційне право" / Інна Костянтинівна Полховська. – Х., 2007. – 18 с.
 15. Задорожная, В. А. Содержание принципа равенства всех перед законом и судом в уголовном судопроизводстве / В. А. Задорожная // Вестник Южно-Уральского Государственного Университета. – 2006. – № 5 (60). – С. 136-139.
 16. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_014. – Назва з екрану.
 17. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин [Електронний ресурс] : закон України від 15 трав. 2003 р. № 802-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/802-15>. – Назва з екрану.

Загурський О.Б. Рівність перед законом і судом: постановка проблеми

Стаття присвячена дослідженню правової природи засади рівності перед законом і судом в контексті сучасної кримінальної процесуальної політики України. Проаналізовано наукові підходи вітчизняних та зарубіжних вчених щодо змісту та особливостей реалізації засади рівності перед законом і судом в кримінальному провадженні. Автор статті дає власний авторський підхід щодо інтерпретації правової природи засади рівності перед законом і судом в кримінальному провадженні.

Ключові слова: засада кримінального провадження, кримінальна процесуальна політика, кримінальне процесуальне законодавство, кримінальне провадження.

Загурский А.Б. Равенство перед законом и судом: постановка проблемы

Статья посвящена исследованию правовой природы принципа равенства перед законом и судом в контексте современной уголовной процессуальной политики Украины. Проанализированы научные подходы отечественных и зарубежных ученых относительно содержания и особенностей реализации принципа равенства перед законом и судом в уголовном производстве. Автор статьи дает свой авторский подход к интерпретации правовой природы принципа равенства перед законом и судом в уголовном производстве.

Ключевые слова: принцип уголовного производства, уголовная процессуальная политика, уголовное процессуальное законодательство, уголовное производство.

Zagursky O. Equality before the law and the courts: formulation of the problem

The article investigates the legal nature of the principle of equality before the law and the courts in the context of modern criminal procedure policy of Ukraine. Scientific approaches of home and foreign scientists are analyzed on the content and features of the principle of equality before the law and the courts in criminal proceedings. The author of the article gives own authorial approach in relation to the interpretation of legal nature of the principle of equality before the law and the courts in criminal proceedings.

Keywords: principle of criminal proceedings, criminal procedural policy, criminal procedural law, criminal proceedings.

Круль С.М.

**РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ КРИМІНАЛЬНА
ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА РЕЄСТРАЦІЯ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ
КРИМІНАЛІСТИКИ**

УДК 343

Актуальність теми дослідження. У правовій літературі, зокрема криміналістичній, ще й до сьогодні немає єдності щодо вживання терміну «криміналістична реєстрація» чи «кримінальна реєстрація». В загальному сутність реєстрації, що отримала на практиці назву «криміналістична», її зміст, види і призначення на сьогоднішній день в теорії судового пізнання і криміналістиці досліджено не достатньо повно. Правова основа кримінальної реєстрації в вітчизняній юридичній практиці досить вузька. Ні в радянському, ні в українському Кримінально-процесуальних